

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK IV.

ČÍSLO 1.

Henrich Bartek:

NAŠE CIELE A ÚLOHY.

Učinná pomoc a záujem, s ktorými sa stretáva Slovenská reč v našej verejnosti, zaväzujú redakciu, aby príležitostne zopakovala úlohy a ciele jazykovej kultúry slovenskej. Preto na počiatku štvrtého ročníka Slovenskej reči žiada sa upozorniť na jej program, prizrieť sa vykonanej práci a všimnúť si, nakoľko sa približujeme k stanoveným cieľom. Pred troma rokmi v 1. čísle prvého ročníka uverejnili sme skromný, ale dôležitý program, z ktorého uvádzame aspoň toto: „Slovenská reč má v prvom svojom ročníku rozšíriť znalosť dobrého spisovného úzu, ktorý je výsledkom sústavnej práce Matice slovenskej. Chceme pokračovať v diele, ktoré započal Samo Czambel svojou Rukoväťou a na ktorom pracuje už polstolia Jozef Škultéty.“ Vtedy stanovisko praktickej jazykovedy slovenskej muselo byť nevyhnutne konzervatívne, museli sme vychodiť z jestvujúceho dobrého úzu, aby sa mohol úspešne oslabovať zmätok, ktorý opanoval najmä písané slovo pre každodennú potrebu. Od toho času v Slovenskej reči venovali sme mnoho miesta tradíciu ustálenému dobrému úzu. Po dnes ustavične naň nadväzujeme a staráme sa o zachovanie a upevnenie súvislosti s rečou predprevratovej slovenskej spisby. Spojivá so staršími dobrými rečovými zvyklosťami treba udržiavať už i preto, aby sa nám rečove neodcudzovaly diela Kukučina, Vajanského, Tajovského, Timravy, Šoltésovej a iných starších spisovateľov, ktorých bohaté stvárnená reč vyrástla z pôvodného jazykového pokladu slovenského. So stanoviska praktickej jazykovedy je dôležitá aj okolnosť, že slovenčina spomenutých spisovateľov bola značne normalizovaná, keďže väčšina ich diel prešla starostlivou revíziou Jozefa Škultétyho, ktorý veľmi svedomite opravoval rozličné rečové chyby, maďarizmy a germanizmy, čo sa vplyvom cudzích škôl popriľiepaly na

reč našich spisovateľov. Normatívne zásahy vydavateľskej a redakčnej mali také priaznivé účinky na akosť spisovnej slovenčiny, že po čiatkom tohoto storočia podarilo sa z nej vykynúť škodlivé a zbytočné cudzoty, ktoré ohrožovali jej slovenskosť. Oživotvorená Matica slovenská pridržala sa tejto práce za čistotu slovenčiny a v svojich vydaniach veľmi dôsledne dbala o ušľachťovanie slovenského slovníka a frazeologie, ba mala ohľad i na pravopis, z ktorého sa tratili rozličné nedôslednosti, lebo úzus Slovenských pohľadov a ostatných maticných vydaní stal sa vzorom. Maticní správcovia a tajomníci, menovite Jozef Škultéty, Jaroslav Vlček, Štefan Krčméry a Rudolf Klačko, úzkostlivo dbali na rečovú správnosť a slovenskej spisbe odchovali mnoho svedomitých pokračovateľov a milovníkov slovenčiny, a to medzi spisovateľmi, redaktormi a vedeckými pracovníkmi, ba aj medzi ostatnými vzdelanými vrstvami. Jednako neobyčajne veľký vzrast spisovnej slovenčiny od prevratu otriasol tradičnou normou hlavne preto, že strážcovia čistej slovenčiny nemohli zasiahnuť všade, kde bolo treba. V časoch budovateľskej práce v administratíve, školstve, novinárstve a vôbec vo všetkých odvetviach činnosti, kde má miesto spisovná reč, nebola možná náležitá starostlivosť o čistotu jazykovú, lebo nemali sme dosť pracovníkov. Do spisovnej reči začali vždy viac a viac prenikať nepotrebné cudzoty. Veľmi často nie úmyselne, ale z neznalosti normy šírili sa chybné slová a zvraty, takže časom najmä na reči mladšieho pokolenia bol badať vplyv okolností, ktoré nežičaly zdarnému vývinu spisovnej slovenčiny. Náprava sa čakala od Pravidiel slovenského pravopisu, ktoré z rozličných príčin nie sú v podrobnostiach dostatočne dôsledné a v istých veciach celkom nepotrebné sa odklonili od maticnej normy. Spory pre Pravidlá slovenského pravopisu vzbudili nebyvalý záujem o čistotu slovenčiny a keďže Czamblova Rukoväť spisovnej reči slovenskej bola rozobraná, bolo treba sprístupniť verejnosti poznanie dobrého úzu, ustáleného tradíciou. Preto od prvého ročníka Slovenská reč oboznamovala svojich čitateľov s poučkami jazykovej praxe maticnej a postavila sa na jedine správne stanovisko: budovať na jazykovej tradícii, rozširovať znalosť správnych rečových zvyklostí a takto napraviť rozkníšanú normu spisovnej slovenčiny. Pritom námietky proti Pravidlám slovenského pravopisu mali len druhoradý význam, lebo všímali sme si aj takých stránok spisovnej normy, o ktorých niet poznámok v Pravidlách slovenského pravopisu, no jednako prvým a hlavným cieľom bolo vymôcť všeobecné uznanie tradičnej normy správneho úzu. Prvé tri ročníky Slovenskej

reči splnily tento cieľ a tým sa upevnily narušené spojivá s predprevratovou normou a s matičnými snahami o správnosť jazykovú. Dnes už vidno veľké zlepšenie v tomto smere. Zásady a upozornenia Slovenskej reči prijímajú spisovatelia, vedeckí pracovníci a všetci tí, ktorým záleží na tom, aby ich slovenčina bola dobrá, bez rečových kazov. Rozumie sa, že nemožno žiadať, aby náprava prišla odrazu, veď poučiek o správnosti jazykovej máme veľa. Niektorí si z ich osvojí takmer všetko, iní len časť. Ale odôvodnené a nikým nepodvrátené upozornenia o správnej slovenčine prijímajú sa všade, lebo to vyžaduje náš všennárodný záujem, ktorého najkrajším predstaviteľom je spisovný jazyk.

V druhom ročníku Slovenskej reči pokladali sme za potrebné v úvodnom článku rozobrať najdôležitejšie ideové a metodické stránky správnosti jazykovej, aby každý jasne videl, že postupujeme podľa presných smerníc, ktoré sú podopreté skutočným stavom slovenčiny, a že sa Slovenská reč nespravuje náhodilými stanoviskami, ale len takými vedeckými metodami, čo sú jedine prípustné pri posudzovaní jazykovej správnosti v slovenčine. Vtedy sme vyzdvihli, že „ustavičným upozorňovaním na správnosť jazykovú chceme dosiahnuť väčšiu a hlbšiu kultúru spisovného jazyka, chceme napomáhať jeho ustálenie a upozorňovať spisovateľov a verejnosť, aby budovali spisovnú reč z domácich prvkov, zo slovenského základu“ (SR II, 16). Na tomto ciele Slovenskej reči nemáme čo meniť ani dnes. A ak sme v tom istom článku uviedli, že „osobitné problémy básnickej reči, divadelnej slovenčiny, vedeckej prózy musíme nateraz ponechať bokom, keďže predovšetkým treba stabilizovať bežný spisovný úzus“, tak teraz, po krátkom časovom odstupe, konštatujeme, že potreby spisovnej reči prinútily nás rozprestrieť záujmový okruh Slovenskej reči aj na básnickú, divadelnú a vedeckú reč, lebo bude len na osoh spisovnej slovenčine, keď sa primerane objasnia hlavné problémy vedeckej, básnickej a divadelnej reči a keď sa na konkrétnych príkladoch ukazuje, ako treba riešiť jednotlivé prípady.

Pravda, okrem nadväzovania na staršie poučky o správnosti jazykovej Slovenská reč pokračovala v dopĺňaní staršej normy, lebo práce Sama Czambľa, Jozefa Škultétyho a sama matičná prax neobsiahly všetky podrobnosti spisovnej normy. Zásady, ktorými sa spravujeme v tejto veci, vyslovili sme v Slovenskej reči II, 1—16. Nové poznatky, ktorými sa obohatila náuka o správnej slovenčine vyšly alebo v sústavných článkoch alebo v rozličných poznámkach v Slovenskej reči.

Po prezretí troch ročníkov našej revue zistujeme, že sme sa v ničom neodchýlili od jej hlavných cieľov a programu.

Slovenská reč bude pokračovať v rozširovaní správneho úzu v krásnej próze a podľa potreby bude dopĺňať normatívne poučky, aby čím skôr vymizly všetky nepresnosti a nedôslednosti, ktoré sa zjavujú v spisovnej próze. I nabudúce bude systematicky spracovávať tie časti slovenskej gramatiky, ktoré majú osobitný význam pre normovanie spisovnej reči, a to v hláskosloví, tvarosloví, kmeňosloví a syntaxi. Bude si všímať dôležitých problémov vedeckej, básnickej a divadelnej reči, najmä terminologických otázok, ustálenia básnických výhod (licencií) a správnej výslovnosti. Bude napomáhať lepšiu znalosť slovenského slovníka a frazeologie.

Rozumie sa, že sa nebudeme vyhýbať ani štúdiu synonymiky a takých problémov spisovnej reči, ktoré majú vzťah k správnosti jazykovej.

Ako doteraz i nabudúce musíme vychodiť iba zo slovenčiny, a to bez akýchkoľvek mimojazykových ohľadov. Veď slovenská kultúra, ak má byť naozaj slovenská, musí vyrastať predovšetkým zo svojských základov, ktoré už sú oddávna v národe, priam tak spisovná slovenčina má sa obohacovať z domáceho rečového fondu, teda zo staršej a súčasnej spisby, z nárečí a z tvorivej rečovej sily, ktorá je v súhlase s ústrojnosťou jazyka slovenského. Napomáhať túto prácu, usmerňovať ju tak, aby z toho nevznikly nijaké škody pre slovenčinu, to je povinnosť i smysel práce praktických jazykovedcov, sdružených okolo Slovenskej reči.

Belo Letz:

GENITÍV JEDNOTNÉHO ČÍSLA VZORU *DUB*.

Kým mŕtve jazyky ustrnuly vo vývine a ich bohatstvo i krásu obdivujeme teraz iba v písaných pamiatkach, živé jazyky charakterizuje práve vývin, a to nielen v hovorovej reči, ale i v hláskovom, tvarovom, syntaktickom a lexikálnom sklade spisovného jazyka. Pravda, v bežnom hovore, v ľudovej a v konverzačnej reči, vývinové tempo je chytrejšie, lebo spisovný jazyk je konzervatívny a svojimi význačnými vlastnosťami: ustálenosťou a normovanosťou hatí voľné preniknutie zmien, vývinových výsledkov a vôbec novôt do svojej štruktúry, a tak sa stáva, že v hovorovej reči už zavŕšené zmeny, ktoré sú pre jazyk dôležité, uznajú sa pre nepružnosť spisovného jazyka prineskoro, čím sa jeho umelosť a zastaralosť podporujú a súvislosť

medzi ním a živou rečou naruší. No napokon jednako si obyčajne zmena vynúti svoje právo i v spisbe na osoh celého jazyka.

Ale každá zmena neuskutoční sa rovnako chytro, niekedy trvá generácie, ba i stáročia, kým sa zavříši. Najskôr zjavia sa na pr. v tvarosloví iba niektoré výnimky pôvodného stavu, pomaly týchto odchýlok pribúda, vznikajú dvojtvary so svojou neustálenosťou a kolísavosťou a tu neskoršie alebo zvíťazí celkom zmena a pôvodná kategória zaniká, alebo skrsne nový vzor z bývalých výnimiek a pôvodná schudobnelá paradigma sa uchováva, alebo napokon vývin v istom štádiu akoby zasekol, takmer nepostupuje. Azda pominuly príčiny a podmienky, ktoré ho podporovaly, a tu nastáva trvalý stav dvojtvarovitosti a z neho, ako sa zdá, niet východiska v blízkej budúcnosti.

Konkrétne, príkladov na tieto druhy vývinu je veľa v našom tvarosloví: odumrely vzory, kmene (na pr. mužské *i*-kmene, *u*-kmene, skloňovanie spoluhláskových kmeňov), menné skloňovanie prídavných mien takmer bez stopy; vznikly nové vzory (na pr. vzor *dlaň*), všetko to výsledky veľmi pomalých procesov v minulosti.

Dobrý príklad živej zmeny je i teraz ešte prechod *i*-kmeňov k *ja*-kmeňom; ich dnešný stav odzrkadľuje slová, čo a) nemenia svoje prípony *i*-kmeňové: reči, veci, husi, soli, vši, starosti ap., b) majú dvojtvary: tvári-tváre, labuti-labute, pečati-pečate, pästi-päste a c) prešli k *ja*-kmeňom, a to už dávnejšie, na pr. pece, dane, husle ap. alebo iba novšie, na pr. lode, plte, ocele ap.

A napokon do uvedeného druhu naoko zmŕtvieľého štádia vývinu patrí okrem iných dokladov i problém genitívu singuláru vzoru *dub*. Má v našom jazyku dve pádové prípony, u niektorých slov *-a*, u iných *-u*, na pr. duba-medu.

Podľa historického osvetlenia dospelo sa k tejto dvojtvarovitosti genitívu vzoru *dub* takto:

Pôvodná prípona tvrdých a mäkkých *o*-kmeňov bola *-a*, i vysvetľuje sa ako výsledok za indoeuropský ablatív s **-ōd*, na pr. chlapъ, gen. chlapa, отъць, gen. отъца, лето, gen. лѣта, сръдьце, gen. сръдьца ap. (Leskien, Grammatik der altbulgarischen Sprache, str. 109.)

No analogia spôsobila tu zmenu, lebo od *u*-kmeňov ujímalo sa už od najstarších čias genitívne *-u*, a najmä vtedy, keď tieto *u*-kmene strácaly už v starej slovienčine vlastné skloňovanie a prešli k *o*-kmeňom, kde silne účinkovali na paradigmy (porov. na pr. prípony: jednotného dat. a lok. chlapovi; gen. plur. chlapov ap.). Slovenské životné *o*-kmene tento analogicky prechod genitívnej prí-

pony vôbec nezasiahol, ale len neživotné mužské slová tvrdého zakončenia, kde podľa pôvodných a teraz jednoslabičných *u*-kmeňov (dom^ŕ, gen. domu, med^ŕ, gen. medu ap.) prijaly mnohé slová genitívnu príponu *-u*, kým iné podstatné mená toho istého vzoru nepodľahly vývinu a majú i teraz pôvodnú príponu *-a*.

Čo dvojakošť genitívnej prípony vzoru *dub* robí vlastne problémom nášho tvaroslovnia, je nemožnosť stanoviť presné pravidlo, podľa ktorého užívame tieto prípony; všetky pokusy vymedziť prípady na príponu *-a* alebo *-u* sú iba približné, a to najmä preto, že medzi rozdielnym ich úzom niet funkcionálneho opodstatnenia, keďže obidve prípony označujú ten istý pád a často badať u nich aj kolísanie, čo znamená, že prichodia u toho istého slova.

Keď bohatstvo substantív vzoru *dub* roztriedime podľa jednotného genitívu, zistíme, že staršia prípona *-a* je v dnešnej našej reči zriedkavejšia a novší sufix *-u* častejší. Ináč, ak shrnieme doterajšie pokusy naznačiť približne ich užívanie a doplníme ich, dostaneme takýto obraz:

A. Príponu *-a* majú:

a. miestne mená: do Trenčína, do Martina, do Varína, do Zvolena, do Ružomberka (aj *-u*) ap.;

b. mená mesiacov a dní: januára, februára, apríla, júna, júla ap.; od pondelka, utorka, štvrtka, piatka (ale počuť aj *-u*); od včerajška, dneška, zajtrajška ap.;

c. takmer všetky dvojslabičné a hrdelnou spoluhláskou zakončené slová konkrétneho významu: potoka, jazyka, obloka, krčaha, piroha, kožucha, lopúcha, bobka, klobúka, oblúka, papeka ap.;

d. všetky dvojslabičné slová s príponou *-ák*, *-ík*: bodáka, lejaka, letáka, padáka, pijaka; zdrobnelé: kolíka, košíka, kotlíka, lievika, ovsíka, uzlíka, vozíka; iné: denníka, malíka, kyslíka, perníka, pomníka ap.;

e. temer všetky dvojslabičné slová, doznievajúce na spoluhlásky:

n: balvana, brečtana, bubon-bubna, čakana, čalúna, gaštana, hrtana, jasena, kahana, komína, organa (ale orgán-orgánu), vahana, zákona, záhona (pri posledných dvoch slovách čakali by sme *-u*, lebo majú predponu) ap.;

r: bachora, javora, pitvora, prápóra, víchor-víchra, vietor-vetra, cicvára, chotára, kantára, konára, oltára, vejára, žalára, Gemera, mechúra, praniera ap.;

na perné spoluhlásky: čačova, kadluba, kozuba, poklopa (tu by zas malo byť *-u*, lebo slovo má predponu) ap.;

f. niektoré jednoslabičné slová, zakončené najmä na spoluhlásky: *perné, plynné, n* a *k*. (Porovnaj body d, e, f): čepa, črepa, duba, hriňa, chleba, chlieva, chlpa, zuba, kla, stola, kra, svora, tvora, syra, klena, klina, zvona, boka, buka, drúka, háka ap.;

g. niektoré cudzie slová, ktoré sa končia na spoluhlásky *k, n, r, l*: bifsteka, franka, balkóna, balóna, bazéna, benzína, bilióna, divána, fenoména, magazína, barometer-barometra, breviára, cylinder-cylindra, dišpenzára, dolára, ekvátora, elevátora, etažéra, exemplára, fiaker-fiakra, hangára, herbára, bicykel-bicykla, binokel-binokla, fenikel-fenikla, hotela ap.;

B. Príponu -u majú:

a. jednoslabičné slová (najskôr bývalé *u*-kmene a potom i ostatné analogiou): domu, vrchu, medu, behu, blenu, čadu, daru, divu, dymu, hladu, hnevu, hnisu, hradu, chladu, chodu, juhu, kruhu, ľadu, machu, mrazu, pluhu, plynu, radu, rodu, sluchu, snehu, súdu (ale suda), tepu, tisu, údu, veku, zisku ap. (výnimky viď A. bod f);

b. dvojslabičné slová s príponou:

-*ok*: bielok-bielku, čpavok-čpavku, článok-článku, desiatok-desiatku, klások-klásku, kolok-kolku (iné je kolok-kolka), liatok-liatku, lístok-lístku (aj -*a*), žliabok-žliabku, žltok-žltku ap.;

-*ot*: bľabotu, hrmotu, chichotu, chrapotu, jasotu, kyvotu, rehotu, šepotu, štebotu ap.;

c. dvojslabičné slová obyčajne pochopového významu s predponami:

do-: dohľadu, (dôchodu), dokladu, dôrazu, dospevu, dostihu, do-strelu, dotazu, dotyku, dôvodu, dovozu, dozoru ap.;

ná- (z *na-* dlžením): nácviku, náčrtu, náhonu, nájmu, nákresu, nákupu, nákypu, nálezu, námelu, námeru, nánosu, nápadu, nápevu, nápisu, náporu, náreku, návrhu, návyku, názoru, názov-názvu ap.

Výnimky sú substantíva *národ* a *zákon*, lebo vyznievajú v genitive na -*a*; ide o predponové kompozitá staré, a nie o nové slová ako ostatné podstatné mená tejto skupiny, a okrem toho *národ* vzbudzuje v predstavivosti dojem životnosti, preto má i vokatív *národe*, hoci u slov vzoru *dub* ho obyčajne niet. (Porov. i č. národové.)

o-: obalu, obaru, obehu, odevu, ohlasu, ohrevu, oklepu, okruhu, okuru, omylu, opadu, oparu, opisu, otlaku, otrasu, oznamu ap.;

ob-: obchodu, objemu, obsahu, obvodu, obzoru ap.;

od-: odberu, odblesku, odboru, oddychu, odchodu, odjazdu, odkazu, odklonu, odkupu, odkvapu, odlivu, odmäku, odmladu, odpadu, odpisu, odporu, odpustu, odtoku, odvaru, odvodu, odvozu ap.;

po-: pobytu, pocitu, podivu, pohľadu, pohonu, pohrebu, pohybu, pochopu, pojmu, pokladu, poklesu, pokrmu, pokroku, posmechu, postrehu, pôvodu, povyku, pozoru, pozyvu, požiaru ap.;

pod-: podkopu, podmetu, podnetu, podrastu, podsypu, podvodu ap.;

pre-: prečinu, prehľadu, prehmatu, prechodu, prejavu, prelomu, prepisu, prepychu, prevodu, prevratu ap.;

prie-: priehľadu, prielivu, prielomu, priemeru, prieplavu, priestoru, prievanu, prievozu ap.;

pri- (z *pri-* dĺžením): príbehu, príkladu, príkazu, prívaru, príznaku, prízvuku ap.;

roz-: rozbehu, rozboru, rozhľadu, rozchodu, rozkladu, rozkroku, rozpuku, roztoku, rozumu, rozvodu, rozvrhu ap.;

s-, so- (pôvodne trojslabičné slová): spádu, spevu, spisu, splnu, sporu, svođu, sväzu, sostupu, soznamu ap.;

sú-: súhlasu, súladu, súmraku, súpisu, súvisu ap.;

ú-: (z *u-* dĺžením): úboru, účesu, úderu, údivu, úhonu, úchytu, úkladu, úkonu, úkrytu, úmoru, úpadu, úpalu, úpeku, úpisu, úrazu, útoku, úvozu, úžehu ap.;

vý- (z *vy-* dĺžením): výboru, výčapu, výčinu, výdychu, východu, výjavu, výkalu, vývozu, výkladu, výkriku, výkvetu, výkyvu, výmazu, výmeru, výnosu, výpalu, výpisu, výseku, výsypu, vývinu ap.;

vz- (pôvodne trojslabičné slová): vzdoru, vzchodu, vzkazu, vzrastu a pod.;

zá- (zo *za-* dĺžením): zákalu, zámeru, západu, zápisu, zárodu, zásahu, zásvitu, zásypu, zátvoru, závodu ap.;

d. trojslabičné slová, obyčajne s príponou *-ok* a s predponou:

dôvažok-dôvažku, náhrobok-náhrobku, nábytok-nábytku, nálepok-nálepku, nástavok-nástavku, odzemok-odzemku, poznatok-poznatku, pôžitok-pôžitku, prístavok-prístavku, privesok-prívesku, úžitok-úžitku, výhonok-výhonku, výpustok-výpustku, vývarok-vývarku, začiatok-začiatku, zárobok-zárobku, záujem-záujmu, zážitok-zážitku a pod.;

e. cudzie slová:

1. jednoslabičné: aktu, bálu, baru, bloku, dómu, faktu, fezu, fondu, fraku, gázu, gólu, gramu, klubu, koksu, krámu, kurzu, losu, pachtu, praku, trónu, žoldu ap.;

2. dvojslabičné a viacslabičné: absintu, adventu, akcentu, akceptu, akordu, asfaltu, brokátu, bufetu, cementu, cyklonu, defektu, diktátu, duálu, ebenu, eposu, eráru, fantomu, granitu, háremu, kábelu, karceru, modelu, symptomu, škandálu, vokálu, žurnálu, ate-

lieru, atentátu, atramentu, automatu, diagramu, experimentu, recitativu, salvarzanu ap.;

f. onomatopoické slová jednoslabičné: blku, cengu, cvengu, glgu, šmyku, šuchu, drgu, miku, štrngu ap.;

g. složené slová:

1. kde druhá časť je jednoslabičná: Belehradu, časopisu, ďalekohľadu, dažďomeru, dejepisu, dlhopisu, dobrobytu, drahokamu, drevorezu, drevorytu, drobnohľadu, dvojvodu, letopisu, letorastu, marcipánu, miestopisu, milodaru, prírodospytu, vodometu, vodovodu, zlatohlavu, žalospevu ap.;

2. iné: juhovýchodu, letohrádok-letohrádku, letopočet-letopočtu, dvojsmysel-dvojsmyslu ap.

Tento približný prehľad a jeho rozličné pravidlá nechcú byť definitívnym zachytením problému genitívu vzoru *dub*, a už vonkoncom nie jeho konečným riešením, lebo ho uspokojivo rozhodnúť vôbec nemožno. Naň predsa neplatí zásada, podľa ktorej, ak sa javí vo vývine kolísanie, ktoré nemá funkčnej príčiny, máme sa rozhodnúť pre jednu z existujúcich možností a vyhlásiť ju za normu. (Spisovná čeština a jazyková kultúra, str. 30.) Veď keby sme sa rozhodli, povedzme, z týchto dvoch genitívnych prípon na pr. pre *-u* ako pre častejšiu alebo pre *-a* ako pôvodnejšiu, bola by to násilnosť na našej reči, kde tieto dve prípony, pravda, i keď nie sú funkcionálne rozdielne, užívame vedľa seba ako rovnocenné.

Ostatne nielen čeština a slovenčina, ale aj iné slovanské jazyky majú v genitíve vzoru *dub* kolísanie. „Podobné pomery sú v poľ.; v ukr. dial. preváža zakončenie na *-a*, ale často je aj *-u*, v niektorých vrus. dialektoch *-u* je veľmi časté; srbochor. má len *-a*, slovin. i *-u*.“ (Stanislav, Liptovské nárečia, str. 263.)*

Ak teda nemožno riešiť umelým spôsobom príponovú dvojakoť genitívu vzoru *dub*, vynoruje sa otázka, či je vec ozaj determinovaná zaseknutým vývinom a či jednako, hoci veľmi pomaly smeruje k jednej príponě ako nositeľke pádovej funkcie. Väčšina slov s príponou *-u* terajšieho stavu a stále jej pribúdanie v našej literárnej reči (a ešte väčšou mierou v češtine proti stavu staročeskému), najmä u slov pochopových, a napokon doklady, ktoré prezradzujú kolísanie medzi obidvoma príponami, podporujú druhú pravdepodobnosť a ukazujú, že tento problém, dnes neriešiteľný a vývinove zdanlivo zmŕtvý, latentne žije a spravuje sa podľa istej tendencie; i zdá sa, že tento pomalý proces dosiahne raz štádium, keď prestane byť problémom.

* Pramene a doklady z citátu vynechané.

1. Z maďarčiny, takej natískanej Slovákom školou, úradmi, ešte i cirkvou, spisovnej reči slovenskej chytilo sa veľmi málo. Ján Hollý, od ktorého slovenská literatúra má veľké epické diela, „Svatopluka“, „Cyrilo-metodiadu“ a „Sláva“, po maďarsky ani nevedel, Kollár 30 rokov žil na slovenskej fare v Pešti, ale maďarčina jemu ostávala cudzou. Rukopisov jeho videl som množstvo, rozličných, v rozličných veciach písaných, a maďarské slovo z Kollárovho pera mne pred oči neprišlo. Samo Chalupka, Sládkovič, Janko Kráľ, Kalinčiak, Botto boli od Hollého a Kollára o pokolenie mladší, maďarčine teda vystavenejší, a na ich reči jednako niet maďarských prílepkov. Niet ich ani na reči Vajanského, Hviezdoslava, Kukučina, Šoltésovej, Vansovej, Timravy.

A dnes, keď nám je maďarčina už taká ďaleká, pletie sa v novinárskej i knižnej reči slovenskej príslovce *čoskoro* (maď. *csakhamar*). Pravda, bolo sa zachytilo najmä vtedy, keď „Slovenský denník“ vychodil v Pešti. A také príslovce v reči má i význam chatrný — môže sa ľahko stratiť. Odpadne, ako odpadnú a stratia sa podobné prílepky i v iných veciach.

Horšie je to v reči s takým slovesom, ako na spôsob nemec-kého *können*, *kennen* neslovansky užívané *vedieť*. Prišlo so dvoch strán; nielen s nemčinou, ale i s maďarčinou, v ktorej germanizmus tento užíva sa ešte v širšom význame, nežli v samej nemčine. Hororia a píšú: nem *tudtam* megérteni, miesto: nem *érthettem* meg; alebo: a *túzoltóság* csak nagy erőfeszítéssel *tudta* lokalizálni a veszedelmet (miesto: lokalizálhatta).

U nás už čítavame: Na to sa *neviem* (miesto: nemôžem) roz-pamätať; v politike *nevedeli* (m. nemohli) sme sa stretnúť na jednej línii; *nevedela* (m.: nemohla) k slovu prísť; *nevedel* (m.: nemohol) ani zaspať od rozčulenia; maličkosť, nad ktorou sa *vie* pozastaviť len prepiaty človek (miesto: môže sa pozastaviť, alebo: pozastaví sa); *viem* si dávať pozor na seba (miesto: dávam pozor na seba); či by tento človek *vedel* hádať i myšlienky? (m.: či by tento človek hádal i myšlienky)?

Čo je Nemcovi *können*, *kennen* — ako vidno z uvedených príkladov — nám i všetkým Slovanom v takomto smysle je to zväčša *môcť*. A srozumiteľne, určite vyjadríme sa i takto: Ja dávam pozor na seba (nie: *Viem* si dávať pozor na seba); či by tento človek hádal i myšlienky (miesto: *vedel* hádať i myšlienky)?

Pôvodné, slovenské je: *Neviem* si rady. O pôvodnosti svedčí i syntaktická stránka vety.

Čuť rozdiel medzi *vedieť* a *môcť* Slovákov (Slovanovi vôbec) je ľahko. *Viem* čítať, *viem* orať, *siať*, a *môžem* čítať, *môžem* orať, *siať*. U nás tak hovorilo sa i najdávnejšie, u Nemcov význam slovík *wissen*, *können*, *kennen* i menil sa i bol pomiešanejší.¹

2. **Pozor v písme na dôležitú čiarku.** Spojka *a* (lat. et, nem. und) v našej reči nie je vždy jednakého významu. Hovoríme: Ondrej a Miško sú bratia; rád vidím a uctím hodného človeka, ale pritom povieme na pr. Ondrej stojí, a Miško uteká; a máme i príslovie: ja do neho chlebom, a on do mňa skalou.

V takýchto vetách tou istou spojkou (*a*), bez doloženia iného slova, vyjadrujeme akú ostrú protivu! Rozumie sa, už latinská gramatika ukazovala takýto rozdiel a nazvala tamtú vetu (Ondrej a Miško sú bratia) kopulatívnu (spojovacou, slučovacou); táto (Ondrej stojí, a Miško uteká) je podľa latinskej gramatiky adverzatívna (odporovacia).

V iných rečiach, neslovanských, tieto dvojaké vety vyjadrujú sa napospol rozdielnymi spojkami; v našej slovenčine a u Slovanov napospol čo do spojky ani netreba rozdielu — v adverzatívnej vete *a* ostáva nám tak, ako je ono v kopulatívnej (Ondrej a Miško sú bratia; Ondrej stojí, a Miško uteká).

U nás spojka *a* v smysle adverzatívnom je taká častá a má taký prízvuk, ako azda iba v ruštine. (Онъ не гордъ, а глупъ.) I Slovinci povedia: Ne pri nas, a pri vas; to pravi, a drugo misli.

V hovorenej reči rozdiel medzi jedným a druhým *a* náležite ukazuje sa prízvukom (dôrazom vo vete odporovacej), v písme ten rozdiel viditeľným urobiť máme čiarkou. Ona je preto dôležitá.

Ale veľmi sa ujíma zaznávanie tejto čiarky. Pred spojkou odporovacej vety nedáva sa temer vôbec a píšeme s dôslednosťou akoby *a* v odporovacej vete bolo to, čo je ono vo vete slučovacej, to jest spojka kopulatívna. Čítavame na pr.: N. N. mal cenzurovať slovenské noviny a nevedel po slovensky. Janko veľmi rád sestru a ona je rada, keď ho nevidí. Hádame sa, vadíme sa a to je veľmi nedobrá vec. Zbili ma a nestenal som, tíkli ma a nečul som. Brat odišiel a ja som ešte tu.²

¹ „Die Grundbedeutung ist „wissen“, aber schon im Mittelhochdeutsch wird es meistens nur gebraucht, wenn es sich um ein auf Tätigkeit bezogenes Wissen, eine erlernte Fertigkeit handelt.“ Hermann Paul: Deutsches Wörterbuch, str. 302.

² Jest tejto chyby dost i v iných rečiach. Mám zaznačenú takúto vetu berlínskeho slavistu Alexandra Brücknera o slovanských apoštoloch Cyrilovi

Že chyba takáto robí sa i v iných rečiach, to nech budí v nás ešte živšiu pozornosť. Zlých príkladov usilujme sa chrániť.

Píšme:

I ubijú ťa, a plakať ti nedajú. Taký veľký zámok, a v ňom ani živej duše! (Veta z prstonárodnej povesti.) Chodí, chodí za mnou, a nepovie, čo chce. Má v ruke palicu, súcu vola zabiť, a nie starca podpierať. Nuž my jemu dobre, a on nám zle. Nemínuly tri týždne, a hora ležala vyrúbaná. Chcel by som sa zohriať, a slnce robí drahotu (— nesvieti). Brat odišiel, a ja som ešte tu.

Príkladov ani netreba veľa — vec je jasná. Dostačí upozornenie.
(Pokračovanie.)

Anton Jánošík:

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

Dnes-dneska. — Keď som vyučoval slovenčinu na východnom Slovensku, videl som, aké ťažkosti robí tamajším žiakom spisovná reč. Keďže ich mýlili nielen jazykové svojskosti ich rodného nárečia, ale aj rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, usiloval som sa tak im pomôcť, že som im vždy radil postaviť sa pevne na svoje nárečie a stanoviť jeho pomer k spisovnému jazyku, ako som si to urobil aj ja západný Slovák, lebo tak musí postupovať každý, kto chce dobre rozprávať a písať po slovensky. Raz pri takejto príležitosti žiaci sa ma opýtali, či sú dobré tvary *dneska* a *dneskajší*. Lenže v tom čase nemohol som dať istú odpoveď, preto sa vraciam k veci na tomto mieste.

Vo forme *dnes* dochovalo sa v slovenčine staré ukazovacie zámeno *sb*, ktoré sa v staršom jazyku pridávalo na koniec slova. Do češtiny dochovalo sa okrem príslovky *dnes* aj v slove *letos* (=tohto leta, toto leto). Forma *dnes* drží sa pevne v spisovnom jazyku slovenskom, ale v reči ľudovej natoľko už nie, lebo väčšinou priberá príponu *-ka*, ktorá sa často predlžuje na *-ká* asi vplyvom príslovky *zajtra* (spisovne *zajtra*).

Oprávnenosť tvaru *dneska* pre jazyk spisovný podporujú aj po-

a Metodovi: „Method zerrisz auch die letzten ihn mit Rom verbindenden Fäden, verfluchte den römischen Glauben und ist dafür unter römische Heilige aufgenommen worden.“

Ešte roku 1903-ho v „Dziejoch literatury polskiej“ Brückner dielo Cyrila a Metoda nazval „dzivem w Europie nieslychany“, a onedlho zatým takto začal hovoriť o slovanských apoštoloch.

dobné alebo také isté zjavy pri iných príslovkách; na príklad príslovka *tu* priberá príponu *-ná*. No s ňou sa celkom neuspokojila, ale okrem nej pridáva sa aj prípona *-ka*, s ktorou sa stretáme na pr. v príslovke *dnuka*, ktorá je už uvedená do literatúry i s príslovkou *tunáka*. Nachádzame ich na príklad u Jesenského v Demokratoch: Silou-mocou chcel vybadať... či nekladie nohy koncami dnuka (str. 42); Tunáka mám až štyri listy v jednej veci. (213.)

Ďalej môžeme ju podoprieť dokladmi, ktorých je celá hŕba v každom nárečí, ako aj v ľudových piesňach. Z liptovského dialektu uvádza príklady Stanislav v svojom diele Liptovské nárečia (str. 234—235). No najviac napísaných dokladov možno uviesť z piesní v Kollárových Zpievankách:

Mala som fragera I dneska i wčera (I, 31); Newiděu som mú Milú dnes; Ani dneska ani wčera (I, 91); Ništ to ništ, čerta ništ! Wčera bola fragerečka, dneska ništ! (I, 116); Čakag ma má Milá dneska wečer domow (I, 161); K mogeg Mileg cesta zašliapana wšecka, Keby dowolili šiolbych gá ta dneska (I, 162); Eště dnes, eště dnes, šuhagko priběhneš; Weru eště dneská moge ljčko bozká (I, 183); Radčeg si nazbierám gahuod eště dneska, Keď muog Milý prigde, za každú ma bozká (I, 291); Keby weděu kdo ma zradiu, Ei doraz by ho dneska zabiu (I, 295); Wčera ona nasnowala, Dneska ona nawjgala, Zagtra bude tkat (I, 312); Moge brucho ako deska, Newidělo chleba dneska (I, 318); Eště som geg (pálenky) newiděla Ani dneska ani wčera (II, 93); Mizeriu, psotu dneska sem warila (II, 119); Dneska už raz vezmem pero (II, 181).

S dokladmi na príslovku *dneska* stretáme sa aj u Kukučina: Vtedy sa ukazovalo dobre tak, dneska sa ukazuje inakšie (XVII, 38, T. Sv. Martin 1929); „Radi by sme ho (žito) mať v záčine. Keby ešte dneska...“ (III, 34, T. Sv. Martin 1920); „Dneska!“ doložila s hlasitým smiechom. (II, 95, T. Sv. M. 1910). — Iné písomné doklady najdeme v slovníkoch. V Bernolákovom na strane 392 (dňeska), v Pecháňovom, v Slovenskom frazeologickom slovníku Tvrdého (strana 71, I. vyd.).

Týmto sme chceli len ukázať, že je celkom na mieste užívať príslovky *dneska* popri príslovke *dnes*, ktorá sa v ľudovej reči udržuje najmä v starých výrazoch, ako *na dnestýždeň*, *do dnestýždňa* (Tvrdý). Na dnes dva týždne už budeme po Novom roku — hovoríva moja mati. Podobný doklad z Kollárových Zpievaniek: Ale ty ma čakag na dnes na dwa týdne, Wtedy ti gá prigdem, prisám Bohu, istě (I, 161).

Dnešný-dneskajší. — Keď uznáme za dobrú formu *dneska*, tak tým ľahšie bude riešiť otázku, či je správne aj odvodené prídavné meno *dneskajší*. Medzi adjektívami *dnešný* a *dneskajší* je taký pomer ako medzi príslovkami *dnes* a *dneska*. Prídavné meno *dneskajší* je utvorené od príslovky *dneska* príponou *-jší* celkom tak, ako *zajtrajší* od *zajtra*, *včerajší* od *včera*, *tunajší* od *tuná*.

Analogicky koncovka *-ajší* prešla aj k iným adverbiám a vytvorila prídavné mená podobné adjektívu *dneskajší*, na príklad *raňajší* (popri *ranný*), *večerajší* (*večerný*) ap. Podľa tohto adjektívum *dneskajší* neprotiví sa jazykovému systému slovenčiny ani so stránky kmeňoslovnej. Ak by niekto nechcel uznať synonymá *dnešný-dneskajší*, tak by potom neobstáli ani synonymá *ranný-raňajší*, *večerný-večerajší*. Lež podnes sa hovorí: Ranné modlitby popri raňajšie, ale vždy *raňajšie mlieko*. Večerný zvon, pobožnosť, ale *večerašie mlieko*. Lenže pri synonymách *dnešný-dneskajší* necíti sa ani najmenší rozdiel. V ľudovej reči sa vždy povie *dneskajší*: V dneskajšom čase je ťažko vyžiť. Dneskajšie deti sú horšie, ako sme my boli — hovoria starí.

Písomných dokladov pre toto prídavné meno je veľmi málo, hoci je rozšírené po celom území jazyka slovenského. Neuvádza ho ani Stanislav v svojom diele. Nepovšimol si ho, hoci ono v Liptove istotne bude, ako aj všade inde; veď som ho počul od Liptáka Andreja Hlinku na katolíckom kongrese v Prahe. Počul som ho nedávno aj z úst dr. Kornela Stodolu, keď slávnostnou rečou otváral tohoročný veľtrh v Bratislave. Podobne ho upotrebujú aj iní rečníci, ale s istotou môžem spomenúť na pr. dr. Tisu. Hádám nebude bez zaujímavosti poznamenať, že kedykoľvek by sa ich reč dostala do tlače, tak celkom isto prídavného mena *dneskajší* tam nenajdeme, ale miesto neho *dnešný*. Sám som skúsil, že mi v jednom článku redaktor radšej vynechal prídavné meno *dneskajší*, ako by ho bol mal prepustiť, hoci som ho o to prosil.

Zo spisovnej reči mám poznačený jediný doklad, i to z americkej slovenčiny. Je to z nadpisu knihy: Socialismus dneskajšej doby. Morris Hillquit. Poslov. Pustohrad. Chicago. (Citované: Soupis čsl. lit. za léta 1901—1925, Praha 1931.) Doklady sú v slovníkoch Tvrdého (71) a Kálala (96).

Z tohto vidíme, že je správne prídavné meno *dneskajší* nielen v reči hovorenej, ale aj v spisovnej slovenčine, kde synonymá pri príslovkách a prídavných menách treba pokladať za obohatenie reči.

Rátať-počítať. — Pri školskom čítaní Smrti Jánošíkovej od Jána Bottu prišli sme na verš: Ber, pane, tie dane, však príde rá-

tanie! Tu sa jeden žiak opýtal akosi v mene celej triedy, či je *rátat'* (*rátanie*) dobré slovo literárne, lebo v školskej slovenčine pokladá sa za nesúce pre spisovnú reč a upotrebuje sa zaň dôsledne sloveso slovanského pôvodu *počítať*.

V ľudovej reči medzi *rátat'* a *počítať* je podstatný rozdiel, aký je už viditeľný zo základných slovies *rátat'* a *čítať*, ale ešte lepšie sa nám vec vyjasní, keď si ich s príslušnými odvodenými tvarmi postavíme vedľa seba, aby sme ich významy mohli lepšie porovnať.

Rátat'-čítať: Naučím sa čítat, Zpievat, rátat, pjsat (Koll. II, 153); nerád sa rátal medzi remeselníkov (Kuk. I, 16, T. Sv. M. 1910); Rátal v hlave, koľko skleničiek rozolišu by dostal za tento papierik (Kuk. III, 143—144, T. Sv. Martin 1920); On vie najlepšie na šajny rátat... Ráta, ráta, i vyšlo mu za kapce štyridsať rímskych šajen (Kuk. III, 148); Vytiahol zpod krovu lajster, do ktorého popoludní zapisovali, ktorý gazda koľko dostane syra. Čítal, rátal, prehrebal a zasa vložil lajster na predošlé miesto (Kuk. X, 36—37, T. Sv. M. 1924), ...veď mu budúci testinú „rátajú na sto tisíc“, remzí ďalej: „Hm, hm, sto tisíc, ľahko sa dá menovať, ale čítať ťažko...“ (Hurban, citované z Vlčkových Dejín, str. 220—221, T. Sv. M. 1923); Predsa vyňal písmo zpoza trámu a číta, čo je v ňom (Kuk. III, 46); začal čítať od jedného po sto (Kuk. XIII, 167, T. Sv. M. 1929); Ten (otec) číta na stole peniaze (Kuk. I, 22, T. Sv. M. 1910); Keď nevieš čítať, nemajú ťa za nič (Hronský, U nás 115); **vyrátat'-vyčítať:** Na ostatnú hodinu ponechal samé neprijemné veci, ako návštevy ujcom, strýkom, svákom a kto by vyrátal komu ešte (Kuk. VIII, 17, T. Sv. M. 1923); teraz som ti vyrátal, že je to 4800 korún (Jesenský, Demokrati 109); a kto by vyrátal všetky tie milé, melodické drobotiny, ktoré v sbierke prvý raz vyšly tlačou! (Vlčkove Dejiny, str. 62); Pri každom „podniku na vyrábanie surovín“ boli už vyrátané dôchodky, interesy (Vajanský XII, 108, T. Sv. M. 1913); „...Celý môj život mi vyčítala, ako s dlane...“ (Kuk. III, 26); Vyčítal na stôl tridsať zlatých (Kuk. III, 183); „...Ej, keby ja bol slobodný!“ „A vtedy vám neprišlo na um!“ vyčíta mu Evka so smiešnou vážnosťou (Kuk. III, 33); Krt shrnul vyčítané peniažky nazad do mešteka (Kuk. III, 154); **vyratovať-vyčítovať:** A vyratuje, kto ochorel v noci, kto umrel, i kto umre (Kuk. III, 72); A tu počal vyratovať, koľký úžitok donesie pila (Vaj. III, 46, Trnava 1924); Všetko mi vyratuje. Aj to, koľko zjem (úzus); „A čo som vám urobil?“ vyčítuje mu rychtár (Kuk. III, 80); Trnka jej už nevyčítaval, že zahnila muža (Kuk.

III, 188); *porátať-počítať*: Nahnevaný chcel hneď vyhľadať Tolkoša a porátať sa s ním (Jesenský, Demokrati 48); *Porátajte*, koľko toho príde za ten cukor, kávu a chlieb (úzus); A kôň, že mu rebrá počítaš (= taký je chudý) (Kuk. III, 19); Krt chce najprv počítať peniaze (Kuk. III, 148); Čo už len tých kníh počítal, až strach (úzus); Niekedy sa mi zachce čo-to robiť: počítať, alebo príde nadchnutie niečo napísať — nemôžem — tma, tma! (Preklad Revízora od Fedora Jesenského, str. 41, Skalica 1901); *narátať-načítať*: ten (pán notár) ti chytro narátajú, chytro ňa naučia na poriadok (Hronský, U nás 102); To si si mnoho narátal, z toho mi musíš ešte spustiť (úzus); ani čo by nevedel načítať do päť (Hronský, U nás 29); *prirátať-pričítať*: Ten (Židák) ti zaraz vyráta a priráta (Kuk. VIII, 11, T. Sv. M. 1923); V tom liste to nebude, to si len tak pričítal, aby som sa tešila (úzus); *prerátať-prečítať*: Prerátal ešte raz výdavky (Jes., Dem. 153); Prečítal (písmo), složil ho a položil, kde bolo (Kuk. III, 32).

Okrem týchto uvedených odvodených foriem má sloveso *rátať* ešte iné, ako *odrátať*, *dorátať*, *srátať* ap. Je síce pravda, že ono je cudzieho pôvodu, ale natoľko srástlo s našou rečou, že ho dneska už nemožno vyhadzovať zo slovenčiny, lebo tým by sa ochudobnila o kopu dobrých výrazov.

Pri slovese *rátať* spomeňme si aj na sloveso *počtovať*, ktoré na rozdiel od *rátať* zahrnuje v sebe všetky druhy počtov, teda aj deliť a množiť, nielen *srátať* a odtiahnuť. Žije ono v prísloví: Kto počtuje, ten gazduje. — Taký všeobecný význam má aj pomnožné podstatné meno počty a od neho odvodené prídavné meno počtový. Na príklad: počtový sošit (Kuk. XIII, 164, T. Sv. M. 1929).

Krst-krstenie a krštenie. — V najnovšom čase badáme, že v novinách i v knihách, ktoré prichádzajú do rúk žiakom, vyhybujú sa slovu *krštenie* ako nie dost slovenskému a nahrádzujú ho slovom *krstenie*.

V slovenčine síce existujú aj nové tvary *krstenie*, ale len ako slovesné podstatné meno od *krstiť*, podobne ako *robenie* od *robiť*, *chválenie* od *chváliť* atď., teda *krstenie* označuje istý druh činnosti pri krste. Naproti tomu *krštenie* je názov domácej slávnosti, ktorá sa odbavuje po krste, teda po pokrstení dieťaťa, po návrate krstných rodičov z kostola. Ľud jasne robí rozdiel medzi *krstom-krstením* a *krštením*: Pri krste, keď pán farár vodu liali na hlavu, dieťa sa rozplakalo. Vidím, že budete mať krštenie, potom si dobre vypijeme (úzus). — Príklady z Kukučína: Trepanovci hneď na krštení pove-

dali Rafikovcom (I, 7—8); že sa ten (pohár) prekotil a jeho obsah šiel susedovi po sviatočných nohaviciach. Pán Aduš pustil sa do smiechu. „Sláva, sláva! Bude krštenie!...“ (I, 175); Chodievali po gregoráciách a blažeáciach, koledách, svadbách i kršteniach s piesňou i vinšami (III, 8); Známosť sa skončila nie veselím, ale krštením (III, 46); ktorého na každom krštení utraktoval (VIII, 113); keď má niest radostník na svadbu alebo krštenie (X, 61, T. Sv. M. 1924); ozaj pôjdu s ním do Podhoria na krst (Hronský, U nás 39).

Na to, že tvar *krštenie* je dobrý staroslovenský, ukazuje aj od neho odvodené prídavné meno *kršteniansky*, ktoré sa ešte dochováva na okolí Bánoviec vo výraze „kršteniansky koš“. V ňom doňasajú radostník na krštenie. Okrem toho žije aj v priezvisku bánovských mešťanov, ktoré v dialekte zneje Kršteňánsky.

Teda nehýbať slovom *krštenie* (= slávnosť po krste). — I v spisovnej reči musíme rozlišovať *krštenie* (= činnosť pri krste) a *krštenie*.

RNDr. O. Ferianc:

ZO ŽIVOČÍCHOPISNÉHO NÁZVOSLOVIA.

Poznámky k Pechočovej Zoologii.

Zmena učebných osnov na stredných školách vyžiadala si aj čiastočnú alebo úplnú zmenu učebníc. Prírodopisné osnovy podľahly značným novotám, preto i prírastok prírodopisných učebníc je značný: už či sú to učebnice staré v novom prepracovaní, či úplne nové. O jednej z nich zmienil som sa už na tomto mieste. Teraz dotknem sa Pechočovej Zoologie pre vyššie triedy stredných škôl, ktorá sa zavádza na slovenské stredné školy školským rokom 1935/36.

Pechočova učebnica celkom zapadá do jazykového rámca ostatných našich prírodopisných učebníc (výnimku tvorí Klačkov preklad Woldřich-Bayerovej Zoologie). Ale je tu predsá rozdiel! Kým na príklad Koričánska dopustila sa rozličných jazykových chýb nevedome, často z dobrej snahy najst slovenský výraz, pri Pechočovi má človek dojem iný. Keď dobré slovenské názvy nachádzame v zátvorkách a pred nimi nemožno poslovenčené názvy české, ťažko sa obrátiť myšlienke, či je to nie schválne. Celkove: reč knihy je výrazove chudobná, zvratove slovenčine často cudzia, popretkávaná krkolomne poslovenčeným názvoslovím.

„Ústrojenstvo vyměšovacie“ (str. 3) v slovenčine musíme menovať ináč. „Vyměšovati“ je po slovensky vylučovať, prípadne vydeľovať; ústroje, ktoré vykonávajú túto funkciu, budú *vylučovacie*.

Blastula „sa vchlípí (vtiahne, vduje)“ (str. 20). Slovo vchlípíť a vduť nenachádzame ani v Tvrdého Frazeologickom slovníku, ani v Pravidlách. Jedno z nich je požičané z češtiny, druhé je tvar vymudrovaný. Ostáva nám slovo vtiahnuť sa. Lenže sa nám ani toto slovo sem svojím významom nehodí. Slimák sa vtiahne do ulity, zlodej sa vtiahne do domu, ale ťažko povedať a ešte ťažšie pochopiť vetu: „Potom sa vtiahne jedna polovica gule (je reč o vzniku gastruly) do druhej, tak ako keď stisneme prepichnutú gumovú loptu (míčok).“ To by značilo, že sa jedna polovica gule môže aktívne pohybovať tak ako slimák, pes, liška, ryba, rozličný hmyz, červy atď. V skutočnosti tu takého pohybu niet. Povrch blastuly sa preliakuje pasívne. Na istom mieste sa bunky množia chytrejšie, tlak, ktorý bol rovnaký na všetkých častiach vnútra (preto i guľatý tvar) a ktorý udržiaval podobu gule pre blastulu proti tlaku vonkajšiemu, týmto sa poruší a miesto s menším tlakom klesne proti ostatnému povrchu gule — *preliači sa*.

Na str. 21: „Gastrule najpodobnejšie telo majú láčkovci (mechúrnici).“ Meno mechúrniky uviedol do našej zoologickej terminológie Klačko. Vystihuje ono dokonale obsah pochopu, ktorý označuje (zvieratká podobné mechúrikom, bublinkám), a je slovenské. Teda nie „láčkovci“, ale *mechúrniky*, a do zátvorky nič.

Tamže „golierik (limček)“, ale hneď v nasledujúcom riadku: „zmenia sa v bunky limcové“. Azda dôslednejšie by bolo bývalo napísať, a aj správne, *bunký golierikové* (choanocyty).

„Huby rastú pravidelne v trsoch (kríkoch, hrbkoch).“ (Str. 22.) Nebolo by lepšie vyhnúť sa neznámemu a nesrozumiteľnému slovu trs a použiť hneď výrazov v zátvorke uvedených, alebo nahradiť ho iným, výstižnejším? Veď v skutočnosti kolonie, osady húb sú aj iného tvaru ako kríkovitého, hrbkovitého. Môžu byť na pr. tvaru kôrovitého, alebo ako huspeninovitý povlak môžu pokrývať skaly, drevá ap. pod vodou.

Nezmar (Hydra) na zatvorenom konci nemá ani nožný terč, ani šajbu (str. 23), ale *nožný disk*.

Pri rozmnožovaní nezmarov pučením píše Pechoč o „vychlípenine (vychýlenine)“ (str. 25.). Zdá sa, že v českej živočíchopisnej terminológii sú slová vchlípiti, vychlípiti atď. veľmi obyčajné, ale to ešte neopravňuje nikoho vnášať ich do slovenčiny. „Vychlípeniny (vychýleniny) telovej steny“ po slovensky správne by sme nazvali *výdutinami, vypuklinami* telovej steny.

„Ďalším zdokonalením očka medúz môže byť priehľadný vý-

mešek šošovkovitého (čočkovitého) tvaru, ktorý tieto buňky nad seba vylučujú a ktorý pôsobí ako spojná čočka.“ (Str. 28.) Výmešek je práve tak neslovenské ako vymesovať. Nakoľko sme vyššie uznali v slovenčine za vymesovať správny tvar vylučovať, „výmešek“ mohol by mať meno *výlučok*. — Slová *šošovka*, *šošovkovitý* užil Klačko v spomenutom preklade Woldřich-Bayerovej Zoologie, načo Pechoč uvádza i tvary „čočka“, čočkovitý“?

Siphonophora (str. 28.) pomenoval Pechoč podľa českej terminologie „trubýšmi“, Klačko družnoplavcami. Treba sa na niečom ustáliť, veď ide o názvoslovie v učebniciach, kde jednotnosti bezpodmienečne treba. Siphonophora sú zvieratká, ktoré žijú v osadách voľne plávajúcich a ich jednotlivci (medúzy) svojimi rúročkovitými zažívacími dutinami súvisia s matkinou zažívacou trubicou. Celú ich kolóniu prestupujú takéto rúročky. Odtiaľ prvé pomenovanie. Druhé korení v spoločnom, družnom živote jednotlivcov, ktorí vznikli z jediného predka; družne plávajú, družne sa starajú o živobytie, o ochranu, o rozmnožovanie atď. Slovákovi pomenovanie „trubýš“ nezjeje dobre. Silne svádza k mýlnej predstave, že tie zvieratká majú hlas, podobný trúbeniu, že trúbia. Druhé slovo, družnoplavce, je složenina, ktorá nedostatočne zachytáva podstatu pochopu, ktorý označuje. Na príklad o vlkoch, ktorí sa sdružujú pri vyhľadávaní koristi, analogicky by sa mohlo povedať, že sú „družnolovce“, vtáci, ktorí kniezdia v kolóniách, „družnohniedzdiče“ atď., hoci je tu podstatný rozdiel. V Honťanskej, v Novohradskej a vo Zvolenskej poznajú naši ľudia *rúrovník*. Je to sud, cez ktorý idú rúry od kotlíka a tam sa vodou chladia (pri „pálení“). Myslím, že by sme tohto pomenovania po patričnej zmene mohli užít pre svoj cieľ. Rúrovník náš ľud tak volá pre rúry, ktoré prechádzajú cezeň. Povedali sme si vyššie, že trubýše pomenovali v češtine tak preto, lebo ich telo je prestúpené trubičkami, rúročkami. Berme za základ pre pomenovanie Siphonophor spomenutú podobnosť a pridáme k našskému, slovenskému slovu *rúrkovníci*.

Je vari zbytočné poznamenávať, že *chvost* po slovensky je jedine chvost, a nie „ocas“ (str. 31).

Larvy žiab a mlokov, *žubrienky* (v Cerove a na okolí žibrienky, okolo Štiavnice žubrienky), nazývajme len týmto menom. „Pulec“ (str. 31) je jednak neslovenské, jednak nepovedá toľko ako predošlé.

Taktiež neslovenské je slovo „skot“; my máme *rožný statok*, *lichvu*.

Turbelárie (str. 34) Pechoč volá ploštienkami, Klačko ploskulami. Ja sám by som sa prihovárал za pomenovanie Klačkovu.

Str. 35: „Dlhý jícen (jiecen, jecen, jedacia trubica) môže byť vychlípený (vysunutý)“. O „jícne“ som už na tomto mieste písal. (Pozri môj článok Slovenčina prírodopisných učebníc, Slovenská reč III, čís. 5.) Miesto „vychlípený“ tu správne: vysutý, vytrčený.

Čeľaď Limnaeidae z triedy plúcnatých bruchonožcov, ulitníkov (Klačko: ulitky = Gastropoda) v českej terminológii pomenovaná je „plovatkami“. Pri popise vývinu motolice ovčej Pechoč zmieňuje sa o malej „plovatke“. Pomenovanie je české, ani len neslovakizované. Buď si nevšimol Klačkových slimákov vodných (Limnaeidae), buď s týmto pomenovaním nesúhlasil. — Je pravda, že mená čeľadí majú byť jednoslovné, ale je taktiež chyba uvádzať mená nenašské. Členovia tejto čeľadi sa líšia od ostatných našich plúcnatých ulitníkov životom vo vode, vlastnosťou to aspoň tak význačnou, ako je na pr. plávanie, podľa čoho bola čeľaď pomenovaná v češtine. Berúc za základ pomenovania spomenutú vlastnosť, navrhujem Limnaeidae nazývať *vodníkmi* (čeľaď: vodniaky, rod: vodniak).

Miesto poslovenčeného „tasomnica“ užívajme svojský výraz *pásomnica*. Pomenovanie „pántlikova hlísta“, ktorého užil Klačko, pochádza od pántliky, pentlice, slov to cudzích, nemeckých. Pásomnica či pásownica (tak som ju počul menovať od starých ľudí v Cero-ve) značí ostatne to isté ako pántliková hlísta. Pásomnica označuje tvar podobný stuhe, a nie pruhovatosť. (Pozri o tomto môj spomenutý článok.)

Slovák na zvieratá nehovorí, že zomierajú; „V čreve vodných vtákov žijú remenatky (Ligulidae) — ich uhry sú v rybách, ktoré od nich zomierajú.“ (Str. 38.) Ryby, muchy, mačky, psi atď. dochnú, hynú, kapú, teda nezomierajú!

Na str. 39 píše, že v tenkom čreve detí žije „škrkavka žížalovitá“ (*Ascaris lumbricoides*). Vžitejšie a známejšie je pomenovanie *hlísta detská*.

Pomenovanie dážďoviek „žížalami“ (str. 42) by som neodporúčal. V slovenčine žížala neznamená len červa, znamená ona jednoduchších, čiže v sústave živočíšnej nižšie postavených tvorov vôbec. „Ach, bolo tam žížal, skoro nás zjedly“ — povedal by náš človek na miesto, kde bolo všakového hmyzu, červov a pod. Podržme si slovo *dážďovka*.

O nadjícnovom a podjícnovom gangliu (str. 43) ako aj o jícnovom prstenci platí, čo sme povedali o „jícne“.

Str. 46: „Kutikula tvorí krunier (pancier)...“ Krunier, i keď mu odňal s *r* mäččen a z *y* urobil *ie*, ostáva jednako nesloven-

ským slovom. Zatiaľ slovenské *pancier* ako menej cenné stojí v zá-
tvorke!

Nebude vari nemiestne upozorniť na pomenovanie čiasťok hmy-
zieho tela v staršej slovenskej prírodopisnej literatúre (pozri Dom
a škola VIII, str. 270). Tam rozoznávali hlavu, prsia a brucho.
(Klačko hlavu, hruď a bruško; Pechoč hlavu, hruď a zadček. O slove
„zadček“ škoda hovoriť, že je podarený preklad českého zadeček.)

Copepoda menuje Pechoč podľa terminologie českej, nazývajúc
ich klanonožcami (str. 48). Pomenovania *veslonohé*, ktoré je doslov-
ným prekladom Copepoda a ktoré nachádzame u Klačku, si vôbec
nevšímol. Pravda, názov „klanonožci“ Slovák bude chápať v svo-
jom, slovenskom smysle. Klat v slovenčine znamená toľko ako pi-
chať: vyklat si oko; vyklat niekoho zniekadiaľ; klat do prs, do boka,
pod lopatkou atď. Podľa toho „klanonožci“ boli by zvieratká, ktoré
majú doklané, dopichané nohy. Aby sme sa ochránili pred takýmto
nedorozumením, ponecháme si meno *veslonožce*.

Miesto svliekania kutikuly korýšov (str. 49) užívajme prilieha-
vejšieho svojského slova *lienenie*. Slová svliekať, obliekať značia iné.

Pri *Oniscus muralis* prihovárať by som sa za Klačkovu *šičiavu-
ku*; podobne pri *Isopodach* za názov *jednakonožce*, nakoľko „rov-
nonožci“ (str. 50) označovali by živočíchov s rovnými, s pravými
nohami.

Miesto vžitého *rak morský* škoda a zbytočné je zavádzať meno
„homar“.

Ostrochvost je slovensky, nie „ostrorep“ (str. 52); užívajme ná-
zvu *ostrochvost*.

Na str. 52 *Merostomata* menuje „hrotnatcami“. Tomuto neslo-
venskému slovu vyhneme sa doslovným prekladom vedeckého po-
menovania. Nakoľko doslovný preklad *Merostomata* (stehnouúste) svá-
dza k dvojsmyslu, použijeme synonyma *Paleostraca* (pozri systém
v Klaus-Grobbenovej *Lehrbuch der Zoologie*) a pomenujeme si ich
prakorýšmi. Pechoč sa držal Perrierovho francúzskeho systému. (Pozri
Rémy Perrier: *Zoologie*.)

Rád *Acarina* (Milben) zahrňuje zvieratká, ktorých jednu čeľaď
tvoria kliešte (*Ixodidae*, *Zecken*). Nepozdáva sa mi, aby sme ozna-
čovali tým samým menom rád i čeľaď, ktorých vedecké mená sú
úplne iné; tu by som sa postavil proti Klačkovmu pomenovaniu *Aca-
rina* = kliešte, keďže sú ony iba jednou čeľaďou tohto rádu. Pre *Acarina*
podržme si pomenovanie *roztoče*, kým kliešťami budeme označovať
príslušníkov čeľadi *Ixodidae*. (Niekedy rád i čeľaď majú rovnaké ozna-

čenie, ale to je zachytené už vo vedeckom pomenovaní, na pr. Ciconiae-Ciconidae, Psittaci-Psittacidae.)

Gamasidae, čelaď malinkých roztočov, ktoré cudzopasia na rozličnom hmyze, na pr. na lajniakoch, nazýva Pechoč „čmelíkmi“ (str. 54). V češtine, kde majú čmeláka (Bombus), môžu čmelíkmi označovať Gamasidy. Nie tak v slovenčine, kde je čmelík deminutívom od slova čmeľ (čmeliak, Bombus). V živočíchopisnej nomenklatúre nachádzame síce prípady, že sa deminutívom niektorého mena (i vo vedeckom latinskogréckom názvosloví i názvosloví jednotlivých rečí) označuje podobná alebo zdanlivo podobná čelaď alebo rod (na pr. v češtine Mallophaga-čmeli, čmelové; Gamasus-čmelíci), ale medzi čmeľmi a Gamasidmi tejto podobnosti niet. Klačko pomenoval jedného zástupcu Gamasidae kliešťom chrobákovým a rozšíril — ako som už podotkol — pochop kliešťa na rádový, i na všetky čelade a rody roztočov (Acarina) okrem vodule (Hydrachna). — Keby sme chceli brať za základ pre pomenovanie Gamasidov podobnosť s niektorou inou čelaďou, mohla by byť reč len o kliešťoch. Po využití tejto podobnosti a deminutíva kliešťov, dostávame pre čelaď Gamasidae meno *klieštiky*.

Keď máme niektoré živočíchy označovať doslovnými prekladmi mien vedeckých, prekladajme ich do slovenčiny. Tak Peripatus bude sa volať *pazúrikonosom*, čo je doslovný preklad vedeckého pomenovania triedy Onychophora, do ktorej patrí, a nie „drábkonošom“ (str. 54).

O krýdlach hmyzu my hovoríme, že sú to záhyby kože (vrásky, riasy kožné), a nie „vychlípeniny (vychýleniny) kože“ (str. 57).

Str. 59: „Dva vajcovody sa spájajú v nepárovú pochvu...“ V slovenčine máme *pošvu*; tak musíme nazývať i vagínu.

Povedali sme si (pozri môj spomínaný článok), že výraz „klást vajíčka“ je Slovákov cudzí. Musíme preto zmeniť i názov „kladielka“ (z českého kladélko). Slovak hovorí o nesení, o snášaní vajec; musí teda i orgán, ktorým hmyz vajíčka snáša do zeme, dreva, rastlín atď., pochádzať od tohto slova. Odporúčam slovo *snášadlo*.

Lepismu sacharínu menuje Pechoč „rybienkou“ podľa českého rybenka. Klačko použil prekladu slova lepisma = šupina, šupa a pomenoval ju šupavicou. Ja ju poznám z Cerova a z Pliešoviec od starých ľudí menom *švehla*.

Pre rád Mallophaga nemožno ponechať Pechočove „čmeli“, nakoľko — ako som už spomenul — čmeľ v slovenčine značí Bombus. My máme pre tento hmyz svoje meno — *švoly*, známe mi zo spomenutých dedín.

V čom je cena pomenovania „škvor“ (str. 63), že ho autor stavia pred slovenské, obecné rozšírené a známe *ucholak*? Nám pri tvorení slovenskej odbornej terminologie ide predovšetkým o to, aby ona bola skutočne slovenská. A tu najsamprv musia nám byť smerodajné mená ľudové, jazykove nenaštrbené, pôvodné. Len potom prichodí sa nám obzerať aj po odbornom názvosloví iných slovanských rečí.

Posledný pár panôžok húseníc sa vraj volá „pošinky“ (str. 68). Podstatné meno „pošinky“ je utvorené od slovesa pošinouti, pošinovati. Nakoľko sa toto sloveso v slovenčine zjavuje v inom smysle ako v češtine (pošinůt niekoho = poraziť: Pošinulo ho na pravý bok. Bodaj ťa pošinulo!), nemôže podstatné meno pošinky označovať pochop zadných panôžok húseníc. Vo význame českého pošinouti máme v slovenčine pomknúť, pomkýnať, potisnúť; od týchto slovies musí byť odvodený názov pre panôžky; azda *pomkýnadlá*.

Agrotis (str. 69) po slovensky *siatica*, nie „osenica“.

Nymphalidae správne *bábočky* (od slova bába), nie „babočky“ (str. 70).

Hnedáskovia (tamže), azda *hnedačky* je lepšie.

Pomenovanie bystrušky, ktoré užil Klačko a ktoré dobre vystihuje charakter týchto chrobákov, nepáči sa Pechočovi. Nevyhovuje mu ani behúnik, pomenovanie ľudové zo severnej Nitry, fide J. Petráš, hoci neviem, či je to nie preklad maďarského futrinka; či by to bolo obrátene? Za najsprávnejšie pokladá strevlec (= střevlík) (str. 72). No ja jednako myslím, že si ponecháme názov bystrušky.

Pri Tenebrio molitor bude sa treba rozhodnúť pre jedno pomenovanie z doterajších dvoch. Buď podľa českej nomenklatúry vezmeme si za podklad pomenovania farbu chrobáka, buď — ako to urobil Klačko a ako je to v poľštine — prostredie, v ktorom sa vyskytáva, prípadne kde žije jeho larva. Pretože je na Slovensku známy väčšinou z prostredia svojho výskytu, navrhujem alebo pridržať sa Klačkovho pomenovania *múčnik*, alebo pozmeniť ho na *múčiar*.

Pomenovanie *lajniak* (str. 74) je dobré.

Cynipidae, Klačkove hrčotvorky, nazval Pechoč podľa českého názvoslovía „žľabatkami“. Charakter týchto ôsok Klačkovo pomenovanie lepšie vystihuje, ale to samé ako „hrčotvorky“ značilo by aj meno *hrčiarky*.

O plžoch a mlžoch pozri moje poznámky v Slovenskej reči III, č. 5.

„Šášň lodná“? (Str. 84.) Prečo nie pochopove plastickejší Klačkov *vrtáč lodný*?

„Vlásečnice“ (str. 85) po slovensky *vlásočnice*; v češtine vlásek, v slovenčine *vlások*.

Rody Arion, Helix a Limax v českém živočíchopisnom názvosloví a podľa toho i v Pechočovej knihe majú svoje osobitné mená. Potiaľ je to úplne podľa vedeckých zásad. Ja by som mal námetku len proti samým menám, ktoré sú menovite: plzák, hlemýžď a slimák. Klačko akiste si nepovšimol vyššie naznačenej vedeckej požiadavky, keď pomenoval všetky tri rody spoločným menom *slimák*. Slovenský ľud volá všetkých slimákov týmto menom, ale myslím, že predovšetkým označuje ním domkatých. Predstava slimáka obyčajne sa viaže na predstavu slimačieho domčeka. Aby sme neporušili toto tradičné chápanie pochopu slimák, podržme si ho pre rod Helix. Klačko čelaď Limacidae pomenoval slimákmi nahými čiže slizňami. Bolo by proti vedeckým zásadám, keby sme rod označovali binomicky, ale môžeme využiť čeladného pomenovania slizne pre rodové, keďže vo vedeckom názvosloví čelaď i rod sú pomenované podobne. Navrhoval by som, pravda, malú zmenu i v názvoch Klačkových, označujúc čelaď Limacidae *slizniakmi*, rod *slizniak*. Ostáva nám rod Arion, pre ktorý by sme mohli azda užiť mena *slizovec*.

Pre pochop trenia rýb má náš ľud pekné svojské pomenovanie *neresenie* (porov. i topografický názov Neresnica); bolo by škoda zabudnúť na tento výraz.

Str. 96: „Tomu napomáha ešte aj hlien, ktorý pokrýva povrch tela.“ (Je reč o klzkosti rýb.) My hlienom rozumieme bahno, kal. Ryba má slizké, slizom pokryté telo. Teda v tomto prípade ide o slovo *sliz*.

Str. 102: „V riekach žije štvorfúza parma (mreňa, mrenica, Barbus barbus, 14.).“ Keby sa Pechoč bol býval pozrel do Martinkovho súpisu názvov rýb na Slovensku žijúcich, bol by tam našiel, že pomenovanie „parma“ — tak ju nazval i Klačko — je známe len z najzápadnejšieho Slovenska. Mená stredoslovenské pre túto rybu sú práve tie, ktoré on dal do zátvorky: mreň, mreňa, mrenica. (Pozri dr. Jožo Martinka: Slovenské rybárstvo. Sborník Muz. slov. spol., roč. XXV, str. 65.)

Squalius cephalus nazval Pechoč „tíštom“ (po česky tloušť), hoci mal naporúdzi pôvodné slovenské meno *jalec*, ktoré ako podradné uvádza v zátvorke.

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

Záležitost-vec. — Peter Tvrdý podľa dobrého spisovného úzu odporúčal v svojich slovníkoch *vec* namiesto slova „záležitosť“. Slovo „záležitosť“ mohlo by prináležať alebo k slovesu *zaležať*, alebo k *záležať*. V prvom prípade „záležitosť“ značilo by vec, ktorá zaležala, v druhom prípade „záležitosť“ bolo by to, na čom záleží. Veď i náležitosť značí to, čo náleží (porovnaj patriť-patričný-patričnosť a náležať-náležitý-náležitost). Spisovná a ľudová slovenčina nepozná slova „záležitosť“. Hovoríme a píšeme: Mám vybaviť rozličné veci (nie „záležitosti“; o záležitostiach mohli by hovoriť úradníci, ktorí majú hodne reštancií). — Porozprávame sa o tej veci. — Rozhodol som sa skončiť tú vec.

Ako vidno na týchto príkladoch, zaobídeme sa bez slova „záležitosť“, ktoré nezodpovedá slovenčine najmä preto, že má iný význam, ako žiada kmeňoslovná stránka slova. A napokon netreba vnášať do slovenčiny nesprávny novotvar, keď máme oddávna vžitú slovo *vec*. Preto namiesto „záležitosť“ načím hovoriť a písať *vec*.

Pokladať niekoho za niečo. — K tomuto výrazu musíme sa ustavične vracáť, lebo naši novinári nechcú ho prijať a radšej píšú „považovať niekoho za niečo“. Ľudová reč pozná len *pokladať niekoho za niečo*, v tomto výraze „považovať“ namiesto *pokladať* je novotvar. Dobrí spisovatelia obľúbili si výraz z ľudovej reči. Pre zaujímavosť uvidíme doklad, že aj dejiny spisovnej reči hovoria za *pokladať*. Hugolín Gavlovič v polovici 18. storočia vo Valaskej škole (I, 298) napísal toto:

Prečo sa tak medzi ľuďmi zlostí rozmáhajú:

Preto, že jích običajne za žart pokladajú.

Terajšia spisovná slovenčina bola by na zlej ceste, keby nepotrebné trhala spojivá s ľudovou rečou, s dobrým úzom a s jazykovou tradíciou.

Manželia Sovovci. — Dostali sme vkusnú karôtku ako odpoveď na blahoželanie mladomanželom. Na nej hrubotlačený riadok: Manželia Sovovi. To je prekvapujúce, lebo obidvaja vyučujú. Veď správne malo byť *Manželia Sovovci*. V Lipt. Sv. Mikuláši majú tlačiareň bratia Rázusovci, v Brezne bývajú manželia Rázusovci, nie „Rázusovi“!

Od priezvisk, ktoré nie sú spodstatelným prídavným menom, tvoríme odvodená slová, označujúce rodovú alebo inú príslušnosť, príponovou *-ovec*, na príklad *Štúrovec* je príslušník štúrovej rodiny. Pravda, v jednotnom čísle obyčajne nepotrebujeme osobitný

tvar na označenie rodovej príslušnosti, lebo prosto môžeme povedať *Štúr*, ale v množnom čísle napospol hovoríme *Štúrovci*, *Hodžovci*, *Országhovci* a pod.

Prípona *-ovec* uplatňuje sa najmä vtedy, keď ňou označujeme príslušníka niektorej skupiny, ktorá má meno podľa svojho vodcu, na príklad *Štúr-štúrovec-štúrovci*, *Hlinka-hlinkovec-hlinkovci* a pod. — Pravopisne rozlišujeme *Štúrovci* = členovia štúrovskej rodiny a *štúrovci* = príslušníci štúrovskej družiny, *Hlinkovci* = príslušníci Hlinkovej rodiny a *hlinkovci* = politickí stúpenci Hlinkovi. jm.

Stožkár. — Toto slovo našli sme u Tajovského v rozprávke Neresnickou dolinou, kde opisuje svoje cesty, ako sbieral na budovu Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Turčianskom Sv. Martine. — „Tam (v Neresnickej doline) sú síce dobrí chlapci *stožkári*, ktorí nedávno akéhosi Žida-agenta do naha vyzliekli a ešte mu neprišli na peňaženku, ale ten sa viezol, a ja pôjdem na nohách, a vo dne“. (Spisy XIII, 1929, str. 152.) — Nepodarilo sa nám najst doklad na toto slovo, ktorého význam nemožno zistiť z Tajovského textu. Iba sám spisovateľ nám podal takéto vysvetlenie: „Stožkármi“ volajú všetkých kopaničiárov, ktorí bývajú pri ústí Neresnickej doliny do Pohronskej. Je tam hora Stožok, či aj politická obec... Títo „stožkári“, ako aj Detvanci, voľakedy oberali cestujúcich, remeselníkov, idúcich na jarmoky a že preto remeselníci-jarmočníci chodili tými dolinami v skupinách: 10—20 vozov, aby sa ľahšie obránili. Bol to zbojnícky svet; či sú aj dnes, to neviem, ale keď som ja tade chodieval na národné kvešty, sám, s kufríčkom, s pár grošmi, veru som sa ich bál, aby ma neobrali. (List z 19. augusta 1935.) jkg.

Poznámka redakcie. — Autor správne píše *stožkár* s malým *s*, lebo slovo v takej súvislosti, ako ho užil, je apelatívum, ktorým sa označuje istý druh „zbojníkov“ v Neresnickej doline.

Strednoslovenský-stredoslovenský. — Niektorí píšú „strednoslovenský“ namiesto *stredoslovenský*, čo je nedobre, lebo takéto složené prídavné mená nie sú utvorené z dvoch prídavných mien. Prvú časť tvorí totiž kmeň podstatného mena, na príklad: západo + slovenský = západoslovenský, priam tak východoslovenský, stredoslovenský, severoslovenský (nie „severnoslovenský“). Sjo.

Martinček, malomartinský. — Revúčka, malorevúcky. — Spytovali sa nás, ako by sme utvorili prídavné meno od miestneho mena Martinček (pri Ružomberku). Z úzu ľudovej reči podarilo sa nám zistiť, že pospolitý ľud hovorí *Martinček*, *malomartinský* (choťár). Podobných príkladov našlo by sa viacej, tak na príklad k Štiav-

ničke je *maloštiavnický*. K miestnemu menu Revúčka patrí prídavné meno *malorevúcky*. Pretože tieto prídavné mená sú živé, nemôžeme mať nijakej námietky proti tomu, ak sa budú užívať i v spisovnej reči.

Sjo.

Korzikán-Korzičan, Amerikán-Američan. — Tieto dvojtvary rozhodne potrebujeme v spisovnej reči, lebo majú rozličné značenie. Korzičan je obyvateľ Korziky, proti tomu len Napoleon má aj meno Korzikán (Veľký Korzikán). Američanom voláme každého obyvateľa Ameriky; pred prevratom amerických Slovákov nazývali Amerikánmi. V terajšej reči sa stiera rozdiel medzi slovami Amerikán a Američan. Podľa našej mienky lepšie by bolo ponechať toto rozlišovanie.

Krmovina, krmovinársky. — V slovenčine niet takého slova, ktoré by hláskoslovne aj významovo zodpovedalo českému „pícnina“, preto správne postupovali tí slovenskí národohospodári, ktorí začali uvádzať názvy *krmovina, krmovinársky* (česky „pícninářský“).

Branzol-výstelka. — Namiesto slova branzol, ktoré je nemeckého pôvodu, utvorili si v češtine slovo „stélka“. Keďže v spisovnej slovenčine každý sa radšej vyhne slovu „branzol“, než by ho napísal, môžeme len súhlasiť s tým, že sa začína užívať slovo *výstelka*, ktoré sa istotne časom vžije.

Krémeš-krémovník. — V našich cukrárňach predávajú tvarožníky, makovníky, orechovníky a rozličné iné lahôdky. Nebolo by zlé, keby si kupujúci žiadali *krémovníky*, a nie „krémeše“, lebo slovo „krémeš“ zaráža cudzotou.

Zbožie-tovar, obnos-suma. — V novinárskej slovenčine veľmi často nachádzame slová „zbožie, obnos“, proti ktorým matičná prax bojuje už hodne dlho. Citujeme slová R. Klačku, ktorý v Slovenských pohľadoch (1928, str. 72) napísal o veci toto: Pravdu máte, že slovo „zbožie“ (Getreide, gabona) známe je na celom Slovensku, a nielen v jednom slovenskom nárečí. Známe je i v čiastke Moravy, ba je i v literárnej reči Poliakov a Malorusov v tomže význame, v ktorom i u nás. Teda 60 milionov Slovanov má v svojej reči toto slovo. I slovo tovar (Ware) je známe na celom Slovensku. V Čechách majú z neho „továrna-továrnik“. Slovo tovar je i v spisovnej reči poľskej, maloruskej, ruskej. Toto slovo, pravdu máte, zaznieva od Tichého oceána po Balt, od Severného ľadového mora po Čierne, ba i na Balkáne, v tomže význame, v akom ho má naša reč. „Továrnik v továrni vyrába tovar.“ Tak je dobre po slovensky. Pravdu máte, že škoda by bolo, zle by bolo slovo *sumu* zameniť

slovom „obnos“, ešte horšie slovom „čiasťka“. Slovo suma je dobré, známe, internacionálne slovo: po rusky „summa“, po malorusky „suma“, po nemecky „die Summe“, po francúzsky „la somme“, po anglicky „the sum“ po taliansky „somma“. V knižke dr. Petra Zenkla Rádce správne češtiny čítať na 255. str., že miesto nedobrého „okrouhlé obnosy“ treba písať a hovoriť „okrouhlé sumy“, miesto nedobrého „plný obnos“ treba písať a hovoriť „plná suma“, miesto nedobrého „obnos složiti u soudu“ treba správne česky písať a hovoriť „sumu složiti u soudu“. — Tolkoto o veci Rudolf Klačko, ktorý chrániac matičnú prax, v podrobnostiach podoprel stanoviska Jozefa Škultétyho. (Porov. Škultétyho upozornenia v Slovenskej reči I, 51, kde sme uverejnili jeho starší článok o slove „obnos“, ktorý vyšiel v Slovenských pohľadoch, 1904. str. 811.)

Piliar, piliarsky. — Na tlačivách niektorých štátnych úradov našli sme prídavné meno „pilársky“. Keďže v Pravidlách slovenského pravopisu niet tohto slova, upozorňujeme, že v strednej slovenčine býva prípona *-iar* i po tvrdých spoluhláskach, na príklad *mäso, mäsiar, mäsiarsky* (porov. Letzov článok v II. ročníku Slovenskej reči, str. 73—76). — Už v štúrovskom slovníku Štefana Jančoviča (str. 190) uvádza sa „piljar, fűrészelő; M. Kálal v Slovenskom slovníku (str. 465) z banskobystričského a turčianskeho nárečia má tvar *piliar*, česky *pilař*; u Mendreszóru a Orbána (Nový slovensko-maďarský slovník, str. 367) je *piliar*, fűrészmalmos. U Tvrdého niet dokladu. V slovenských slovníkoch darmo by sme hľadali tvar „pilár“, ktorý sa priam tak prieči spisovnému hláskosloviu ako tvar „mäšár“ miesto správneho *mäsiar*. Preto v spisovnej reči treba písať len *piliar*, *piliarsky* (ale *píla* s dlhým *i*).

Dosavád, dosavádný? — Už niekoľko desaťročí vedie sa boj proti slovám „dosavád, dosavádný“ a gramatikári odporúčajú namiesto nich všeobecne známe slová *doteraz, doterajší*. Uznajú napokon i niektorí naši novinári, že v tejto veci treba urobiť poriadok, že treba rešpektovať filologov?

Dajme tomu? — V hovorovej reči počuť už i takýto výraz: Dajme tomu, že je to tak. Dobré po slovensky je len: Povedzme, že je to tak.

Pozauna. — České „posoun“ pochodí z nemeckého Posaun. V slovenskom názve tohto dychového nástroja zachovalo sa nemecké *au*. U Bernoláka (str. 2430) sú uvedené takéto doklady: *pozaun, pozaunar*. Hviezdoslav (Sobrané spisy básnické XI, 27) spomína „posaunu archanjela“. (Písal s namiesto *s* v duchu etymologického

pravopisu.) — Keďže v slovenčine nemecké *au* nemení sa na *ou* ako v češtine, treba teda písať *pozauna*, *pozaunár* (=kto hrá na pozaune).

Stonka-stopka. — V denných časopisoch začínajú písať „stonka“, hoci po slovensky je správne *stopka* (viď Pravidlá slk. pravopisu 285: stopka, na ovocí a na liste).

Sebavzdelávaci-samovzdelávaci. — Kto sa sám učí, je *samouk*. Proti tomuto slovu nemajú nijakých námietok ani v češtine. Rozumie sa, že samouk učil sa sám, t. j. učil seba, a jednako nikto nepovie „sebauk“. To isté platí aj o slovách *samovzdelávaci* a *samovzdelávajúci*. Ich kmeňoslovná stránka je dobrá, preto zbytočná je snaha vytíkať ich zo slovenčiny a nahradzovať ich novotvarom „sebavzdelávaci“.

Predsedyňa-predsedička. — V slovenských spolkoch od dávna boli *predsedovia*, prípadne *predsedníčky*, *podpredsedovia* a *podpredsedníčky*, a dnes už hovoria a píšu „predsedkyňa, podpredsedkyňa“. Tieto novotvary narušujú súvislosť so staršou spisbou a s dobrým úzom, okrem toho sú nepotrebné, preto nemajú miesta v našej spisovnej reči.

Olša-jelša. — V Pravidlách slovenského pravopisu sú obidva tvary rovnocenné, lež v stredoslovenských nárečiach a v spisovnej reči je *jelša*. Druhotvar „olša“ treba pokladať za dialektický tvar, ktorý nemá oprávnenia v spisovnej reči.

Grónsko, grónsky. — V Pravidlách slk. pravopisu niet týchto slov. — Nemáme písať „grónský“, lebo vyslovujeme *grónsky*, *Grónsko*. Dlhosť a krátkosť samohlások treba zachovávať podľa skutočnej výslovnosti, najmä vtedy, keď sa shoduje na veľkej väčšine slovenského rečového územia.

Zväčšenina. — Zväčšený obraz, fotografiu a pod. voláme zväčšeninou. Je to slovo dobre utvorené, netreba sa mu hýbať.

Zavznieť-zazníeť. — Vyslovujeme *zaznieva*, *zaznelo*, teda tvary bez *v* (nie „zavznieva, zavznelo“), preto tak máme aj písať.

Vezdejší-každodenný. — V slovenskom Otčenáši ujíma sa už výraz „chlieb náš každodenný“, kde slovo *každodenný* je vhodným tlmočením slova „vezdejší“, ktorého význam väčšina Slovákov nepozná. S takýmto poslovenčením možno len súhlasiť.

Podplatiť, podkúpiť. — Pánu S. K. v Košiciach. — Spytujete sa, ktoré z týchto dvoch slov je slovenskejšie. Obidve sú dobré. Pravda, v novšom čase hlavne v právnickej reči ujíma sa viacej slovo *podplatiť*, ale hovoríme *podkupný človek*, t. j. podplatiteľný človek. V spisovnej reči treba zachovať *podplatiť* i *podkúpiť*.

Tepna, tepnička, tepnový. — V slovenských lekárskejších spisoch namiesto latinského slova *arteria* vžilo sa podľa češtiny slovo *tepna*, od ktorého máme zdobnelé slovo *tepnička* (= lat. arteriola). Rozumie sa, že takéto potrebné bohemizmy sú oprávnené v slovenčine. Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú aj prídavné meno „tepenný“, ale už od slova *žila* majú *žilový* (a nie „žilný“). Od slova *tepna* prídavné meno môže byť len *tepnový*, priam tak ako je od slova *žila* *žilový*. Slová *tepna*, *tepnička* a *tepnový* prijal do svojho Slovenského telovedného názvoslovja aj doc. MUDr. J. Ledényi.

Čeľusť a sánka. — V ľudovej reči slovenskej „dolná“ čeľusť má osobitné pomenovanie: *sánka*, prípadne *sánky*. V Ledényiho Slovenskom telovednom názvosloví rozoznáva sa *čeľusť* = česky horní čelist, lat. maxilla a *sánka* = česky dolní čelist, lat. mandibula (l. c. str. 26 a 28). Keďže ide o dve rozličné veci, sú na miesta dva rozličné názvy. Zbavilo by síce aj „dolná“ a „horná“ čeľusť, lenže ako by sme potom povedali po slovensky submaxillaris a submandibularis? Mohlo by byť „podhornočeľustný“ a „poddolnočeľustný“, lež složeným slovám, kde možno sa vyhýbame. Veď je úspornejšie, keď môžeme niečo povedať jednoducho. Potom ohľad na jemné rozlišovanie v ľudovej reči viedol autora k tomu, že dal prednosť vžitým názvom *čeľusť* a *sánka*, ktorým zodpovedajú pohodlnejšie prídavné mená *čeľustný* (nie „hornočeľustný“), *sánkový* (nie „dolnočeľustný“), *podčeľustný* (nie „podhornočeľustný“), *podsánkový* (nie „poddolnočeľustný“). — Ako vidno už i z týchto príkladov, Ledényiho slovenské anatomické názvy sú dobre vyvolené, lebo autor mal ohľad na vedeckú presnosť názvov a na súvislosť so slovenským slovníkom.

Príslovky na -ivo a -ive. — Hovoríme a píšeme *úctivo* aj *úctive*, *starostlivo* aj *starostlivo* a pod. Obidva tvary (na -o a -e) sú rovnako správne. Pravda, v spisovnej reči, najmä v próze, radšej máme príslovky na -o, a to hlavne preto, že v našej reči je snaha rozšíriť príslovky na -o aj tam, kde pôvodne bolo -e. Na príklad dnes napospol sa užíva len *cudzo*, hoci pôvodne muselo byť iba „cudze“, keďže v staršom jazyku po *dz* nemohlo byť *o*. — Príslovky na -ive mohli by ostať ako vítané druhotvary v básnickej reči, no pre spisovnú prózu treba odporúčať príslovky na -ivo, a to najmä z tej príčiny, že sa tým napomôže jestvujúca tendencia po sjednotení prípony prísloviak.

Hrobitov-cintor, cintorín. — Odpoveď p. J. R. vo Zvolene. — Žiadate si odpoveď, prečo v istom dennom časopise obľubujú si slovo

„hrobitov“, ktorého niet ani v Pravidlách slk. pravopisu. Ľahká odpoveď. Najdú sa u nás vždy ľudia (i medzi novinármi!), ktorým záujmy slovenčiny sú a budú ľahostajné. O „hrobitove“ písal v Slovenskej reči M. Knap (viď ročník I, 146), ktorý sa právom postavil proti tomu, aby sa poslovenčovalo české hřbitov. V češtine si urobili hřbitov zo staronemeckého slova Frithof a naši horlivci si myslia, že súvisí so slovom hrob, a preto si ho obľubujú.

Zatýmny-dočasný. — Zas sme čítali úradný prípis, v ktorom bol výraz „zatýmny profesor“. Pravidlá nepoznajú slova „zatýmny“, ale slovo *dočasný* v nich najdete. „Zatýmny“ je bohemizmus, ktorý do slovenčiny vnášajú ľudia, čo dobre po slovensky ani nevedia. Ale v úradoch malo by sa dbať na rečovú čistotu.

Ješitný, ješitnosť-márnomyseľný, márnomyseľnosť. — Do hovorovej slovenčiny prenikajú české slová „ješitný, ješitnosť“, ktoré sú Slovákov nesrozumiteľné. V slovenčine máme namiesto nich *márnomyseľný, márnomyseľnosť* (porov. Pravidlá slk. pravopisu str. 175).

Neslovák, Nemaďar. — Tieto slová sú dobre utvorené. Píšeme ich s veľkou počiatočnou literou, lebo označujú príslušníkov národov.

Smečka psov-svorka psov. — U Hviezdoslava v Hájnikovej žene (viď Čítanie štud. mládeže, str. 62) čítame toto:

S tým lov sa slávne skončil.
Roh zatukotal v zvúcom vysku:
a strelci, čujúc známy kvil
(nejeden po ňom zatúžil)
přtmi, dielmi, krížne-krážne
(pojedni už i so *svorkami*,
kto psinu šťastne dolapil,
keď skrsla, jazyk plaziac z pysku),
hneď nadol skároval... atď.

V slovensko-českom slovníčku, ktorý je od F. Heřmanského (pozri l. c. 106) pri hesle svorka uvádza sa toto: smečka, řemen, na němž jsou uvázáni psi. Toto vysvetlenie je celkom správne, lebo z uvedeného miesta Hviezdoslavovho textu jasne vychodí, že ide o remienok na priviazanie psov. To je pôvodný význam slova *svorka* a v češtine slova smečka. Ale okrem toho slovo svorka má aj druhý význam. Označujeme ním hrbu psov, priam taký druhý význam má aj české slovo smečka. U Jána Bottu (Spevy, 1880, str. 98) čítame:

A lovec: bums, hallou! — no ozveny
nazpäť doň udrú — bums, hallou!
I skočí sám sta postrelený —
a za ním hiv, hav! *svorka psov*.

Rozumie sa, že tu nejde o psov na svorke, ale slovo *svorka* má už druhý význam. V slovenčine teda svorka značí 1. remeň na priviazanie psov a 2. kúdeľ psov. Preto hovoríme a píšme *svorka*, nie „smečka“.

Habeš-Abesínia, Abesínsko. — Keď bola posledná taliansko-abetesínska vojna, v slovenských časopisoch nepoznali „Habeš“, ale len Abesíniu (písalo sa aj „Abysínia“), a dnes už píš „Habeš“. Lepšie bude podržať si starý názov, prípadne prispôbiť si ho a písať *Abesínsko*.

Podzim, podzimný-jeseň, jesenný. — Slovenčina v obchodoch má zväčša veľmi nízku úroveň. Tieto dni sme videli oznámenie, v ktorom sa spomína „podzimná“ odev, hoci po slovensky môže byť iba *jesenná odev*, keďže máme *jeseň*, a nie „podzim“.

Obchodovať s niečím, obchod s drevom. — V Slovenskej reči upozornili sme už viac ráz, že v spomenutých väzbách musí byť predložka *s* (porov. SR I, 188 a Pravidla slk. pravopisu 199).

Vliv-vplyv. — Slová *vplyv* a *vplývať* patria do pôvodnej vrstvy slovenských slov. Iba v novšom čase účinkom češtiny píš aj „vliv, vlivať“. Je vari nepotrebné mať dva hláskoslovne rozličné tvary pre ten istý pojem. V duchu slovenčiny mali by sme dôsledne písať *vplyv*, *vplývať*, *vplyvný* a pod.

Vyzdvihnúť z úradu? — Ján Mihál (viď SR I, 205) upozornil na nemecký pôvod tohto výrazu. Keďže v hovorovej reči našej inteligencie spomenutý výraz ešte žije, upozorňujeme, že správne po slovensky je *dočasne pozbaviť úradu*, *suspendovať*!

Elefant-slón. — Niektorí nesprávne nahradzujú slovanské a slovenské slovo *slon* cudzím názvom *elefant*. V Bernolákovom slovníku (3009) uvádza sa *slon*, *slonová kosť*. V šiestej slohe Sládkovičovej Maríny stretáme sa s takýmto porovnaním:

Ohlasov týchto zvon neodkliaty
zo slona tvorí komára.

Nuž netreba sa báť slova *slon*, veď je dobré, slovanské a oddávna má miesto v spisovnej slovenčine. Okrem toho potrebujeme odvodené slovo *slonovina* a prídavné meno *slonovinový*.

Za druhé-po druhé. — Dobré po slovensky je len *po druhé*, *po tretie* atď.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.